

ŐSTÖRTÉNETÜNK NÉHÁNY KÉRDÉSE; SZOKATLAN ANALÓGIÁK

NAGY IMRE

(Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum)

A magyar őstörténet szerteágazó problémakörének megoldására sokan, és sokféleképpen tettek kísérletet. Kifejtette véleményét történész, régész, antropológus, nyelvész, néprajzos – számos esetben interdiszciplináris kutatások eredményeit ismertetve –, mégis kijelenthetjük, a magyar nép őstörténetének kérdése messze van attól, hogy megoldottnak, avagy teljes egészében feltártnak lehetne nevezni. A vélemények – gyakorta egyetlen diszciplína képviselői között is – jelentős mértékben eltérnek egymástól, és a források értelmezésében is egymással szöges ellentétben álló interpretációk és hipotézisek születhetnek. Ebben a helyzetben új, sőt *szokatlan* analógiákat ígérni meglehetősen kockázatos dolog. Az újdonság nem feltétlenül, de a szokatlanság teljes mértékben garantált. A magyar őstörténet néhány – egészen konkrétan: két – kérdésének újragondolásához nem a megszokott eurázsiai lovasnomád analógiákat kívánja a szerző felsorakoztatni, hanem a hazai kutatás előtt kevéssé ismert, sőt jószerével ismeretlen észak-amerikai rövidfüvű Nagy Síkság lovas, bölényvadász indián törzseitől vett példákat.

A hazai szakirodalomban eddig egyetlen esetben történt halvány utalás erre a földrajzi egységre, midőn Vékony Gábor a gyeprü szerepéről értekezett 1983-ban publikált tanulmányában.¹ Az analógiák számbavétele, avagy azok mintaértékű felhasználása esetleg szolgálhat újabb szempontokkal a magyar őstörténet kutatásában is. Ezzel utalásszerűen máris jeleztük e tanulmány célját. Mielőtt azonban a részletek boncolgatásába kezdenénk, nem lehet haszontalan annak a tisztázása sem, mire nem vállalkozik, mire nem vállalkozhat ez az eszmefuttatás: nem vállalhatja a magyar őstörténet összes vitás kérdésének megoldását. Nem vállalhatja a felvetett két kérdés egyikében (az életforma váltás, és a „törzs-nép-nemzet” kérdésében) sem az egyértelmű és cáfolhatatlan konklúziók megvonását, pusztán új szempontokkal a régi vélemények revíziójának lehetőségére szeretne rávilágítani. Elengedhetetlennek látszik további negá-

¹ *Vékony Gábor* 1983. 228. Vékony utalása az észak-amerikai, „primitív” földművelést folytató, megtelepedett indián törzsekről forrásként Lewis H. Morgan adatát használja, ezért abban a formában ahogyan a tanulmányba bekerült, nem tekinthető helytállóknak. A „...földművelést folytató... indián törzsek területét széles, semleges sáv szegélyezte, amelyre a törzsek nem tartottak igényt.” Az emlegetett semleges sávok valóban léteztek, azonban a földműves törzsek bölényvadász területei voltak, amelyre igényt tartottak, és az ide betolakodó, földművelést nem folytató, nomád bölényvadász törzsekkel elkeseredett harcot vívtak ezek birtoklásáért. Hyde, George 1951., Hyde, George 1959.

ciók elősorakoztatása is annak elkerülésére, hogy alaptalan vádakkal illessék szokatlan analógia választásunkat. A szerző *nem* állítja, sőt fel sem tételezi, hogy az ősmagyarok, és bármely síksági indián törzs között etnikai, vagy egyértelműen levezethető genetikai kapcsolat, esetleg rokonság lenne. Az analógiás megfelelés csupán *mintaértékű* támpontokkal szolgálhat *általános tendenciák* modellezéséhez. Ebben a gondolatmenetünkben vezetőnk John H. Moore amerikai néprajzos (anthropologist) 1987-ben megjelent *The Cheyenne Nation, A Social and Demographic History* című munkája lesz.²

Mint könyvének bevezető fejezetében írja:³

„Az evolúciós teória képviselői olyan módon próbálnak egyes eseteket leírni, hogy ne megnehezítsék, hanem könnyebbé tegyék az összehasonlítás lehetőségét. Ebből következik, hogy meghatározásokat kínálnak a törzs, nemzet, csoport és nemzetség fogalmaira... Pontosán az a célunk, amit egyes kutatók kigúnyolnak: amilyen pontosan csak lehet, szeretnénk bizonyítani, hogy az 1700-as évek Észak-Amerikájában lejátszódó események összehasonlíthatók, illetve összehasonlíthatóak az i. sz. 800 körül Kínában, vagy az i. sz. 200 táján római fennhatóság alatt levő Britanniában történetekkel. Arra vagyunk kíváncsiak, vajon a fejlődésnek ugyanazon törvényei (the same principles of evolution) működtek-e.”

Néhány oldallal később így zárja bevezető gondolatait:⁴

„Ily módon a könyv fő témája – a fejlődés, a változás, kihívás és megújulás, valamint a nemzetek eredete... Céloom, hogy – az általam egyetemesnek tekintett – a törzsi társadalmakban végbemenő nemzetépítő folyamatot a sájenn indiánok példájával szemléltessem.” Ezek a gondolatok adták az impulzust és bátorítást, hogy a síksági indián kultúra ismeretében – szinte kívülállóként – hangomat hallassam a magyar őstörténet két kérdésében.

Lássuk hát mi az, amit a sájennekről, illetve a síksági indiánokról tudni kell. Az észak-amerikai Nagy Síkság, az eurázsiai sztyeppeövezettől eltérően nem kelet-nyugati, hanem észak-déli kiterjedésű. Északról a kanadai erdőzóna déli pereme jelöli ki határait, körülbelül a Saskatchewan folyónál, délen pedig a Mexikói-öböl szolgáltatja a földrajzi terület természetes határát. Keleten a Mississippi folyó jelenti a választóvonalat a síkság és a keleti erdőzóna között, míg nyugaton a Sziklás-hegység vonulatai jelentik a földrajzi viszonyok és a klíma változását. Maga a Nagy Síkság két, növényzetében és éghajlatában eltérő területre osztható: a keleti zóna csapadékosabb, ez az ún. hosszúfűvű Préri-vidék, míg a nyugati sáv csapadékban szegényebb, ez a tulajdonképpeni rövidfűvű Síkság.

A Nagy Síkság etnikai történetéről a 16-17. századtól kezdődően vannak híradások. Megállapítható, hogy az 1700-as évek kezdetéig döntően két nyelvcsalád népei uralták a területet. A nyugati rövidfűvű síkságon az athapaszk nyelvcsaládhoz tartozó apacsi és navahó törzsek ősei éltek, míg a hosszúfűvű préri vidéken a keddő nyelvcsalád különböző törzsei: arikarák, paunik, vicsiták, huekók, tavakonik, stb. Ez a helyzet a 18. század első évtizedeitől kezd gyökeresen megváltozni. Legalább öt különféle nyelvcsalád törzsei vándorolnak a Nagy Síkságra, és teremtenek ott etnikailag, valamint politikailag rendkívül izgalmas, kaleidoszkopszerűen váltakozó helyzetet.

² Moore, John H. 1987.

³ Moore, John H. 1987. 15-16.

⁴ Moore, John H. 1987. 25.

A rendelkezésünkre álló terjedelem nem teszi lehetővé, hogy minden törzsre kiterjedő szinopszist adjuk ennek a folyamatnak. A vonatkozó szakirodalomban ezt megtalálják az érdeklődők.⁵

Lényeges azonban annak ismerete, hogy ezen változások mozgatórugója a ló és a tűzfegyverek megjelenése volt. A mexikói spanyol településeken cserekereskedelem, vagy rablás útján szerzett lovak fokozatosan terjedtek észak felé, míg a tűzfegyverek fő szolgáltatói a síkság keleti és északi peremén az angol és francia prémkereskedelmi társaságok voltak. A ló elterjedési területének északi, illetve kelet-nyugati határvonala 1750 táján találkozott a tűzfegyverek kelet-nyugati, illetve déli terjedési vonalával. A Nagy Síkság keleti peremén élő törzsek lőfegyverek birtokában agresszíven benyomultak a síkságra, maguk előtt tolvá más törzseket. A síkság északi feléről a törzsek dél felé vándoroltak, hogy közelebb kerüljenek a vadlovakban gazdag texasi, új-mexikói legelőkhöz. Az apacsi törzseket Új-Mexikóba és Arizonába szorították a Sziklás-hegységből a síkságra nyomuló jute és ssoni törzsek. Az egykori egységes keddó nyelvi övezetet pedig, a síkságra keletről benyomuló sziu nyelvcsalád törzsei, az oszédzsok, konzák, omahák szaggatják szét koncentrált keddó nyelvi szigetekre. Az északi síkságon a feketelábúak a Sziklás-hegységtől nyugatra űzik a ssonikat, kutenaikat, és „laposfejűeket”, és visszaszorítják kelet felé a krí csoportokat. Az 1760-as években jelennek meg a Missouri-folyótól nyugatra az algonkin nyelvű sájenn indiánok első csoportjai, akik szinte a találkozás pillanatában szövetséget kötnek a már legalább ötven éve itt élő, szintén algonkin nyelvcsaládhoz tartozó arapahókkal, majd az 1800 után szintén keletről érkező lakotákkal – ismertebb nevükön a szíukkal. E három törzs szövetsége 1810-1830 között a dél-dakotai Fekete Hegyek környékéről az Arkansas folyótól délre űzi a kajovákat és komancsikat, és a Yellowstone folyótól északra szorítja vissza a „hegyi varjú” és „folyami varjú” törzseket. 1850 tájára alakul ki az a helyzet, amelyet 1. számú térképünk jelöl.

Nem szabad azonban ezt az állapotot sem hosszú életűnek gondolnunk. A polgárháború után megerősödő Amerikai Egyesült Államok fokozott érdeklődést tanúsít a korábban indián területnek minősített, Mississippitől nyugatra elterülő vidékek iránt, és egyre erőszakosabban szól bele az itt élő nomád bölényvadász, és letelepült, földművelő népek életébe. 1873 és 1888 között végleges területekre, ún. indián rezervátumokra kényszerítik az összes törzset, és ezzel lezárul egy rendkívül izgalmas migrációs folyamat.

Ez, a durván 200 évnek tekinthető periódus szinte modellértékűen sűríti magába mindazokat a jelenségeket, amelyek nomád törzsi kultúrák konfrontációjakor felléphetnek. Találunk példát arra, amikor nyelvileg és genetikailag rokon népek (szkidi paunik, kontra, déli „fekete” paunik, avagy lakoták, kontra, assziniiboák) harcolnak egymás ellen évtizedeken keresztül, de olyan kötődések is létrejönnek és fennmaradnak, amelyekben az érthetlenségig különböző nyelvet beszélő népek lesznek szövetségesek (arapaho, sájenn, lakota, avagy az arikara, mandan, hidatsza szövetség) vagy alkotnak egyetlen népet (kajova és kajova-apacsi). Kijelenthetjük, *az etnikai kép van annyira tarka és változatos, sőt alkalmanként forrásszegény, mint az eurázsiai sztyeppéken az 5-9. században.*

⁵ Hyde, George, 1959., Holder, Preston 1970., Taylor, Colin 1975., Nagy Imre é.n. (1985).

Az első, általunk vizsgálatra szánt kérdés az életformaváltás, illetve a lovas néppé válás. Felvetése kétszeresen is indokolt: 1. Hosszan tartó vita folyt a szakemberek között Zichytől Ligeti Lajosig⁶ arról, ugor kori örökségünk-e a lovas kultúra, avagy egy „fejlettebb” néptől (a törökségtől) vettük-e át valamikor közös történelmünk során. 2. Az átvételhez vagy életformaváltáshoz szükséges időtartamot általában hosszú – 100-200 éves – időszakaszban próbálták meghatározni.⁷ Az észak-amerikai síksági indián példák alapján a szerző ezt rendkívül hosszúnak ítéli. Az amerikai kontinensen a ló nem volt őshonos. Elterjedése ily módon jól illusztrálja, hogyan és milyen intenzitással lettek lovasnéppé azok a törzsek, amelyek korábban nem is láttak „varázslatos kutyát”.⁸ Állításunk igazolására a saját törzsről kívánunk elsődlegesen szólni, hiszen mint Preston Holder megfogalmazta:⁹

„Ők szinte sűrítetten (in capsule form) mutatják annak egy változatát, amit a letelepült életmódról a nomád életmódra való áttérés jelentett. Alig három nemzedék alatt elhagyták a Vörös-folyó vízrendszeréhez tartozó Sheyenne-folyó menti földkunyhós falvaikat, és a XVIII. század végén egy kis időre letelepedtek a Grand- és Missouri folyók összefolyásánál az arikara falvak szomszédságában. Alig több mint egy évtized múltán véglegesen ott hagyták kerjeiket és a dél-dakotai Fekete Hegyek környékére vándoroltak, amelyet az 1830-as években ismét elhagytak (kiemelés tőlem N. I.)”

Be kell vallanunk, Holder leírása meglehetősen lecsupaszított, de az alapvető tényeket illetően helytálló. Csupán az összehasonlíthatóság kedvéért, nézzük mit ír a lakotákról (szüükről), akiket ő dakotáknak¹⁰ nevez:¹¹ „... a dakoták... az új életmód (értsd: a lovas, bölényvadász életmód) egyik legsikeresebb képviselői voltak. Átváltozásuk vándorló, gyalogos vadászokból tökéletes lovas nomádokká megdöbbentően gyorsan zajlott le. A teljes folyamat láthatóan két nemzedék alatt végbement (kiemelés tőlem N.I.)”

Ennyit egyelőre ízelítőül a síksági indián életformaváltásról. Annak bemutatására, hogy ez a gyorsaság nem az adatok szimplifikálásából konstruált elmélet, vizsgáljuk meg adatoltabban a saját történelmet. Lévén a Nagy Síkság egyik legalaposabban kutatott népe, történelmükről több alapos tanulmány készült.¹² Első említésük 1680 tájáról datálható, ekkor Minnesotában a Mississippi folyó forrásvidékének környékén, és a Mille Lacs tó közelében éltek csoportjaik.¹³ Ezen, a tavakkal szabdal, er-

⁶ Zichy István 1923., Mészöly Gedeon 1929., Zichy István 1931, Hóman Bálint - Szekfű Gyula 1939., Ligeti Lajos 1943., Ligeti Lajos 1986.

⁷ Bár kitérőnek minősíthető, itt említhetjük meg Róna-Tas András egyik hozzászólását is, mely szerint kétszáz év alatt nehezen fejlődhetnek a késő avarok nomádokból valódi földművelőkké (Fodor István 1985.). Ennek a kijelentésnek is revidálni lehetne az érvényességét.

⁸ A „varázslatos kutya” kifejezés a lakota (szüü) indiánok nyelvében a lóra használt terminus, a sun'kawakan tükörfordítása. Buechel 1970. 469.

⁹ Holder, Preston 1970. 91.

¹⁰ A nyugati szüükat (lakotákat) dakotáknak nevezni meglehetősen durva egyszerűsítés, amely az 1970-es évek közepéig az amerikai néprajzi szakirodalomban is általános volt. Erre vonatkozóan lásd, Powers, William K. 1977. 4-24. A lakota-nakota-dakota változatok dialektusbeli különbséget jeleznek a politikailag önálló titon (nyugati szüü: lakota), yanktonai (középső szüü: nakota), és szanti (keleti szüü: dakota) csoportok között.

¹¹ Holder, Preston 1970. 105.

¹² Grinnell, George B. 1915., Grinnell, George B. 1923., Grinnell, George B. 1926., Berthrong, Donald J. 1963., Hyde, George 1967., Powell, Peter J. 1969., Powell, Peter J. 1981., Moore, John H. 1987.

¹³ Igaz, hogy a források ezen a területen említik őket, nyelvészeti kutatások viszont kimutatták, hogy a saját nyelv nem az algonkin nyelvcsalád nyugati csoportjaival (feketeláb, arapaho, atszina) rokon, ha-

dős területen – mint mondáik reánk hagyományozták – állandó vándorlások közepette, vízimadarak és apróvadak vadászatából éltek. 1750 körül már a róluk elnevezett Sheyenne-folyó¹⁴ mentén éltek kör alaprajzú, félgömb alakú, gerendákból, vesszőkből épített, földréteggel borított földkunyhókban. Itt földművelést folytattak; kukoricát, babot, tököt termesztettek, és alkalmi bölényvadászattal egészítették ki étrendjüket. Ezekből a falvakból az egyre sűrűbbé váló krí és assziniboá támadások miatt kényszerültek tovább nyugat felé. 1760 körül egy nagylétszámú krí harci vállalkozás megtámadta és teljesen felégette az egyik sájenn falut. Ezt követően elmenekültek erről a területről és 1780 tájáig a Missouri folyó nyugati partján, a Grand-folyó torkolatától északra és délre alakították ki falvaikat. Még itt is alapvetően földművelést folytattak, de a bölényvadászat szerepe egyre jelentősebb tényezővé válhatott életükben, hiszen 1804-ben, amikor Meriwether Lewis és William Clark az amerikai kormány megbízásából a Missouri folyón felfelé utazott (hogy megtalálja a Csendes-óceánhoz vezető utat), már nem talált ott egyetlen sájenn falut sem. A mandan falvakat meglátogató sájennektől viszont megtudták, hogy a nép – vagy annak legalábbis egyik csoportja¹⁵ – a dél-dakotai Fekete Hegyektől kelet-délkeletre táborozik (lásd: 2. számú térképünk).

Ekkor már „klasszikus” nomád bölényvadászok, akik tökéletes lovasnéppé váltak.¹⁶ 1830 táján innen is tovább vándoroltak. Egy részük délre vonult, a mai Colorado és Kansas államok határterületére, ők lettek a „déli sájennek”, akiket 1874-ben kényszerítettek Oklahoma állambeli rezervátumukba, míg a Powder- és Kis-Missouri folyók környékén élő csoportok alkották a későbbi „északi sájenn” nép magját, akik 1887-ben kaptak rezervátumot a mai Montana állam területén. A rezervátumi életre kényszerítetten bölényvadász életmódjukat fel kellett adniuk, és az Indián Ügyek Hivatala, valamint az amerikai kormány földművelő, önmagukat ellátó indiánokat szerett volna formálni belőlük. Mondhatjuk, mindmáig sikertelenül.

Az elmondottakból leszűrhető, hogy a sájennek történelmének ismert 200 évében, 1680-tól 1880-ig három életformaváltás zajlott le és ezek közül csupán egy, az utolsó (bölényvadászból rezervátumi földműves) volt kényszerű és a legkevésbé sikeres. Valamikor 1680 és 1750 között végbement az a folyamat, amelynek eredményeképpen a kóborló, erdővidéki vadászokból földművelést folytató, letelepült nép lett. Közel nyolcvan évük volt erre az átváltozásra, hogy 1760-1780 táján, erősebben kitéve a lovak és a hatalmas bölénycordák csábításának, alig harminc év alatt felhagyjanak az intenzív földműveléssel és a Fekete Hegyek környékén nomád bölényvadászokká legyenek. Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk, Moore egyértelműen kimutatta a sájenn törzsi csoportok vizsgálatával, hogy a két legfontosabb csoport, a dominánsan

nem a központi algonkin nyelvek – más néven a Nagy Tavak környéki törzsek (meszkaqui, pottawatomi, kikkepu) – legészakibb ágával. Ez a tény korábbi lakóhelyüket a Nagy Tavaktól délre, az Ohio-folyó környékén jelöli ki. Moore, John H. 1987. 82. lásd még Goddard, Ives 1978. 68-80.

¹⁴ A folyót még 1850 táján is Sahiena-wozsupi-nak nevezték a nakoták. Ennek fordítása: „ahol a sájennek ültetnek (értsd: földet művelnek)”. Grinnell (1923) I. 19.

¹⁵ Moore (1987) 53-87.

¹⁶ Megjegyzendő azonban, hogy itt, a Fekete Hegyek környékén még legalább 1830-ig egyes sájenn csoportok tavasszal kukoricát ültettek, hogy ősszel, a nyári bölényvadászatról visszatérve betakarítsák azt. Az 1870-es évek közepéig egy Kukorica Tánc, vagy Rí (arikara) szertartás nevű rítust is őriztek még. Anderson (1958): 57-63.

böleányvadász Omisszisz (azaz „evők”), és a kukoricatermesztőként definiálható Heviksznipahisz (azaz „főütőér”) között egyfajta gazdasági szimbiózis volt 1750-től legalább 1790-ig.¹⁷ Tény azonban, hogy 1780 és 1805 között lezajlott lovas néppé válásuk kényszerítő körülmények vagy őket „civilizálni” akaró „fejlettebb” népek ráhatása nélkül.

Konklúzióként megállapíthatjuk: amennyiben egy nép számára a lovas életmódra való áttérés *gazdasági és politikai előnyökkel* jár, feltételezhetően ez egy-két, legfeljebb három nemzedék alatt végbemegy. Ahogyan a sájennek számára a lovas, böleányvadász életmód gazdasági, katonai és politikai előnyöket jelentett, az ősmagyarok számára is egyértelműen csak előnyökkel járhatott egy ilyen életforma váltás. Az teljességgel természetes, hogy ez „fokozatosan” zajlott le.¹⁸

Ezek után rátérhetünk következő problémánk, a „törzs-nép-nemzet” kérdésének körbejárására. Különösen nehezen kezelhető kérdés ez, hiszen annak eldöntése, mi definiál egy *népet*, vagy *nemzetet*, szerzőnként változó szempontok szerint alakult. Tovább bonyolítja a kérdést, hogy a hazai őstörténetkutatás terminológiai rendszere sem egységes, sőt ennek a terminológiai rendszernek a kompatibilitása a nemzetközi kutatás terminológiai rendszeréhez meglehetősen csekély.

Fodor István a *nép* kifejezést, társadalmi kategóriákat idéző konnotációja („dolgozó nép”, „néptömeg”), illetve nyelvi-nemzeti hovatartozást jelző tartalma („magyar nép, lengyel nép”) miatt nem tartja megfelelőnek. Majd megjegyzi, hogy „a második jelentést hordozó »nemzet« szó általában csak a modern, államisággal rendelkező népek fogalmát fedi, a középkori vagy még korábbi időszakra vonatkozóan nem használjuk.”¹⁹

(Csupán emlékeztetni szeretnék arra, hogy ez a „nemzet” fogalom az angol nyelvterületen a *nation* szóval jelzetik.) Fodor ezekután a „nép” jelentésű görög *ethnos*, vagy *etnikum* szót javasolja a népi hovatartozás jelölésére, majd Bromlej erre vonatkozó meghatározását idézi:²⁰

„A szó szűkebb értelmében használt *ethnos* a legáltalánosabb formában úgy határozható meg, mint olyan történelmileg kialakult emberi közösség, amely viszonylag állandó közös kulturális (a nyelvet is ideértve) és pszichikai jegyekkel rendelkezik, ezenkívül tudatában van más, hasonló közösségektől való különbözőségének.” Ezt követően Fodor felsorolja a kultúra azon elemeit, amelyek szerinte egy-egy közösség népi jellemvonásához tartoznak:²¹

1. szertartások, közösségi viselkedési formák 2. nemzeti vagy népi öntudat – ősi „mi” és „ők” szembeállítás 3. népnév (etnonim) – nem az, amivel mások illetik, hanem, ahogy saját magukat nevezték 4. közös származás... egyes nemzetségek egyik legfontosabb jellemzője a közös őstől való származás tudata.”

Kristó Gyula a 830-as éveket megelőző időre vonatkozóan a források hiányában nem látja igazolhatónak a magyar nép létét.²²

¹⁷ Moore (1987): 90-125.

¹⁸ Ligeti (1943): 57

¹⁹ Fodor (1975): 129.

²⁰ Uo.

²¹ Fodor (1975): 130.

²² Kristó (1980): 18.

Bartha Antal így ír:²³ „... A fogalmi tökéletlenség tudatában, én a törzsi és törzsszövetségi társadalom elnevezést alkalmazom. Azzal a kikötéssel, hogy ez is sokféle volt: ...a törzs és a törzsek szövetsége történeti intézmények, amelyek jelentős változáson mentek át... a létesülő és széthulló, népenként és koronként változatos törzsek és szövetségeik gyatra, de mégiscsak fogalmi elhatárolást adnak kézbe.”

Itt csupán visszautalnánk Kristó Gyula 1980-as munkájára, amelyben a 10. századi, I. István előtti magyar államalakulatot „törzsi államnak” nevezi,²⁴ amelyet a magyar állam történeti előfokának tart.

Bartha „törzsi társadalom” és „törzsszövetségi társadalom” kifejezéseit, valamint Kristó „törzsi állam” terminusát a „törzsi” jelző használata köti össze, jöllehet bátor-kodnánk megjegyezni, hogy mindkettőjük kifejezése inkább társadalmi, mint etnikai kategória. Igaz ugyan, hogy a „törzsi” jelző implicit módon utalhat eltérő nyelvű és származású törzsek szövetségére, avagy államára, azonban okfejtésükben inkább a társadalmi fejlettségi fokot, mintsem a lehetséges etnikai sokszínűséget hangsúlyozzák.

Legújabban Róna-Tas András tett kísérletet arra, hogy a „szemiotikai etnosz” fogalommal világítsa meg a honfoglalás előtti magyar nép kategóriáját. Kiindulási alapja, hogy az etnosz olyan nagyobb embercsoport, amelynek közös szemiotikai rendszere van, s ennek további részrendszerei vannak. Ezek egyik legfontosabbika a nyelv. Lényeges ezen túl a rendszer hordozóinak mi tudata, és egy ehhez kapcsolódó önelnevezés, valamint a tárgyi kultúra és az életmód azonossága. A továbbiakban a magyarság kettős – magyar, illetve török – etnikai tudatának valószínűségét veti fel.

Ennek, a definíciók különbözősége teremtette helyzetnek a feloldására, John H. Moore nyomán, egy új kifejezést szeretnék javasolni. Ez pedig a „törzsi nemzet” lehetne (*tribal nation*). Véleményem szerint a Levedi fősége alatt megszervezett magyarság éppúgy törzsi nemzetnek tekinthető, mint a 10. századi, törzsfők alatt szerveződő magyar nép.

Nézzük azonban, miként indokolja terminus választását Moore:²⁶ „Azzal, ahogyan... a „törzsi nemzet” terminust használom,... nincs más szándékom, minthogy segítsék áthidalni azt az evolúciós szakadékot, amely „törzsek”, és az államstruktúrával rendelkező komplexebb „nemzetek” között tátong. Mind a törzsi nemzetek, mind a nemzetállamok *nemzeti* viselkedést (national behaviour) tanúsítanak...”

A törzsi nemzet ismérveinek felsorakoztatásánál Morton H. Fried: *The Notion of the Tribe* című könyvével vitázva a következőkben fogadja el, illetve veti el Fried állításait:²⁷ (Itt szeretném hangsúlyozni, hogy Moore néprajzos (anthropologist), aki közvetlen terepmunkái tapasztalatait vetette össze az írott forrásokkal, és egyes elméle-

²³ Bartha (1988): 197. Nem lehet célja e tanulmánynak, hogy kritikával illesse Bartha további gondolatmenetét, ahol az Engels-i „katonai demokrácia”, illetve a „törzsi, területi szövetségek” fejlődési lehetőségeit tárgyalja. Csupán fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy Lewis H. Morgan tételeit az amerikai indián rokonsági terminusokról, illetve, a törzsi nemzetségek rendszeréről erős kritika érte az eltelt százegynéhány évben. Engels pedig – ezt talán mondanunk sem kellene – *Morgan Az ősi társadalom* című munkájára támaszkodott, midőn *A család, a magántulajdon és az állam eredete* című tanulmányát készítette.

²⁴ Kristó Gyula (1980): 488.

²⁶ Moore, John H. (1987): 16.

²⁷ Moore, John H. (1987): 8.

tekkel. Ezért nem lehet haszontalan, ha kissé hosszabb passzusokat idézünk könyvből!)

„Fried amellett érvel, hogy a törzsek *nem* biológiai egységek, vagy ahogyan ő nevezi, „izolált tenyész populációk”... Frieddel egyetértve ki fogom mutatni, hogy a sájennek poliglot biológiai eredettel rendelkeznek, éppúgy, mint minden más nemzet a földön. Amennyiben egy törzset nem határozhatunk meg biológiai homogén csoportként, még mindig definiálhatjuk mint törvényalkotó csoportot, amely határoz a házasságkötés és párosodás ügyében,... A sájennek esetében,... a csoporton (band), sőt a nemzeten (nation) kívüli házasságkötés messzemenőig támogatott volt. Vagyis, a sájen nemzet léte nem a népesség biológiai elkülönülésének fenntartására alapoztatott, hanem a nemzetnek más csoportokra történő *kiterjesztésére* (extending), és az azokkal kialakítandó *keveredésre* (hybridizing). ... Ezzel nem gyengítették, hanem erősítették a nemzetet.”

Fried következő ismérvként a gazdaság sajátos voltára hivatkozik. Szerinte a törzs családi egységei (domestic units) önállóak, ily módon nincs szükségük arra, hogy a feltételezett „törzs” más családjaival kereskedjenek, vagy csereberéljenek. Moore ezzel szemben amellett érvel, és ezt bizonyítja is, hogy a sájen családokat, csoportokat, sőt magát a nemzeti struktúrát is az évszázadok során többször úgy szervezték meg és szervezték újjá, hogy megfeleljen a törzsön belüli és törzsön kívüli gazdasági élet változó feltételeinek.²⁸

A harmadik fontos ismerv a nyelv. Moore elfogadja Fried nyilvánvaló tételét, hogy a törzsi és nyelvi határok sehol a világon nem esnek egybe. Majd így folytatja:²⁹

„Ebből azonban nem következik, hogy a nyelv nem definiálja a nemzetet. Még a törzsi nemzetek körében is következetesen érvényesül egy domináns nemzeti nyelv. Mindaddig, míg a nemzeti egység szükségessé teszi a találkozókat, tanácskozásokat és közös szertartásokat (shared ceremonies), kényelmi szempontok következtében egyetlen nemzeti nyelv kiválasztása állandó igényként, sőt kényszerként jelentkezik. Azért, mert a néprajzosok gyűjtéseiket törzsi nemzetek körében éppen egy nemzeti nyelv kialakításának folyamata közben végezték, vagy akkor, midőn egyetlen nyelv két nemzetre szakadt, ez még nem jelenti azt, hogy a nyelvi egység a nemzet életében érdektelen tényező.”

Legyen szabad itt a honfoglalás előtti magyarság kettős etnikai tudatára visszautalni, ami nem csak egy török és magyar származástudat párhuzamos létét jelenthette, hanem a magyar és egy vagy több török nyelv egymás melletti használatát is, amelyek közül mindig az tett szert dominanciára, amely a körülményeknek jobban megfelelt. Így a kazár birodalmi függőség időszakában szinte kétségtelen, hogy valamely török nyelv élvezhetett preferenciát „türk” eleink nemzeti nyelveként, míg a honfoglalást követően, a független magyar törzsi nemzet megerősödésével a magyarnak, mint nemzeti nyelvnek az előtérbe kerülésével kell számolnunk. A magyarokhoz csatlakozott három kabar törzs esetében frott forrás szól arról, hogy mindkét nyelv – a kazárok és „türkök” nyelve – egyaránt ismert volt körükben: „(a kabarok) a kazárok nyelvére is megtanították ezeket a türköket (= magyarokat), és mostanáig használják ezt a (kazár) nyelvet, de tudják a türkök (= magyarok) másik nyelvét is.”³⁰

Végezetül Frieddel polemicizálva Moore hangsúlyozza az ideológia fontosságát egy nemzet életében. „Ideológia” alatt Fried láthatóan elvont fogalmakban való hitet ért,

²⁸ Moore, John H. (1987): 9.

²⁹ Moore, John H. (1987): 9-10.

³⁰ Ligeti Lajos (1986): 360.

amelyeknek a gyakorlatban nincs különösebb társadalmi vagy politikai következménye. Azonban, mint Moore megjegyzi, Fried figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy az olyan gyakorlatias dolgokban való „hit”, mint a törvény, a helyes házasságkötés, vagy az önkéntes szervezetekben való tagság szintén ideológia kérdése. Saját gondolatmenete lezárása előtt Rupert Emerson „nemzet” definícióját idézi, amely van annyira tág, hogy alkalmazható a törzsi nemzetekre is: „A nemzet ideális modellje... egyetlen nép, a hagyomány által rögzített, jól körülhatárolható területen, amely egyetlen nyelvet beszél, lehetőleg a sajátját, és jellegzetes kultúrával rendelkezik, amelyet több nemzedék közös történelmi élménye formált azonossá.”³¹ Ehhez Moore a következőket fűzi hozzá, még mindig az „ideológia” jelentőségének alátámasztásaként:³² „... a törzsi nemzetek maguk írják eredetmítoszait, mitikus és szimbolikus formában egyaránt,... A törzsi nemzet szigorúan szabályozza „állampolgársága” (citizenship) szabályait, és állampolgári jogait. Külön szerepeket alkot nemek, korosztály, rang és státusz szerint, és az állampolgárságát definiálja az ezekben való részvétel, és az irántuk kifejezendő tisztelet alapján. Mindig van egy nemzeti vallás. A legfontosabb, hogy a törzsi nemzet tiltja a háborúskodást az egyes csoportok között, és megköveteli, hogy a nemzet ellenségeivel szemben közösen lépjenek fel... A felelőségek és kötelességek listája hosszú, és ezen törvények, szokások, hiedelmek és normák együttesen hatottak és hatnak abba az irányba, hogy a különálló csoportokat egy törzsi nemzetbe integrálják. Mindaddig, míg ez a nemzet, vagy bármely nemzet funkcionál, folyamatosan megkísérli integrálni és homogenizálni az állampolgári nyelvét, legendáit, törvényeit, gazdasági normáit, és társadalmi gyakorlatát, amelyek összességét a főbb szertartások legitimálják. Úgy hiszem tehát, hogy Fried téved, mikor így összegez, „A törzs nem konzisztens, koherens rituális csoport.” Legalábbis téved a saájnenket illetően.”

Meglehetősen súlyos gondolatok ezek, különösen ha a nemzeti vallás kötelező érvényű jelenlétét keressük a honfoglalás kori magyarságnál. Erre vonatkozóan, finoman szólva, szűkszavúak a források. Azt az általánosnak nevezhető nézetet pedig, mely szerint a honfoglalók vallása a sámánizmus volt, nem tartom elfogadhatónak. Egyetértek Mircea Eliadéval abban, hogy a sámánizmus nem vallás, hanem vallási gyakorlat. Ahogyan ő nevezi, „archaikus extázistechnika.”³³ A magyaroknál lehettek – hiszen Diószegi Vilmos kutatásaiból tudjuk, hogy szinte napjainkig tovább éltek – sámánisztikus hiedelmek, de ez nem vallás. Ugyanakkor nehéz azt elhinni, hogy a honfoglalók immunisak maradtak volna a monoteista vallásokkal szemben akkor, midőn vándorlásaik során találkoztak az iszlám, a judaista, a keresztény és manicheista vallások tételeivel. Ennek a kérdésnek a boncolgatása azonban nem tartozik vállalt feladataink közé, térjünk hát vissza John H. Moore további tételeihez, amellyel a törzsi nemzetet jellemzi: „... a négy legfontosabb jellemvonás, amelyet a törzsi nemzetnek fel kell mutatni: az állampolgárság (citizenship), a terület, politikai egység, és a közös nyelv (shared language).”³⁴

Ismét kissé hosszabban idéznénk Moore gondolatait, hogy egyértelműen kiderüljön, hogyan értelmezi az egyes fogalmakat.

Állampolgárság: „A nemzetek tevékenyen, és kifele egyértelműen határozzák meg önmagukat, s ugyanakkor szigorúan rögzítik a tagság feltételeit... Egy törzsi nemzet eredetmítoszaik gyakorata kijelölik a nemzet testének legitim tagjait, általában csoportonként, falvanként, vagy nemzetségenként... A tagként

³¹ Emerson, Rupert (1960): 102-103.

³² Moore, John H. (1987): 10-11.

³³ Eliade, Mircea (1964), Eliade, Mircea (1988): 3-23.

³⁴ Moore, John H. (1987): 12

elismert csoportok ilyesfajta listái szolgáltatók a nemzethez tartozás egyik definícióját. Amennyiben valakinek a csoportját megemlíti a mitikus alapszöveg (mythic charter), az állampolgár.”

A törzsi nemzetek állampolgárait azok a szerepek és köteleességek is definiálják, amelyet teljesíteniük kell... Ezek a legkülönbözőbb explicit, szimbolikus és szertartási kifejezőmódok lehetnek, amelyeket a kollektív nemzet felügyel, és amelyek révén az egyének azt mondhatják, hogy állampolgárok. ... Általában, a törzsi nemzetek és a nemzetállamok sokkal inkább hasonlítanak egymáshoz, mint azt jelenleg a néprajzozók és történészek elfogadják.³⁵

Közös terület (shared territory) és politikai egység:

„A nemzetekben meg van a hajlam arra, hogy éreztessek kifele is, tisztában vannak vele, egyes nemzetek hol élnek kizárólagosan. ...Nem ismerünk olyan törzsi nemzetet... amelynek ne lett volna véleménye akkor, midőn területének határai felől érdeklődtek... ...A szövetségeket mindaddig szívesen látták a nemzet területén, míg nem tekintették azt a területet sajátjuknak. ...Új területekre a jogot hódítással szerezték meg. Ebben a vonatkozásban nem különböztek a „civilizált” nemzetállamoktól, amelyek szintén egy lehatárolt területet tartanak állampolgáraik kizárólagos otthonának, azt ahol a politikai ellenőrzést gyakorolják.”³⁶

Közös nyelv:

„Mindaddig, míg a nemzetnek a belső házassági, politikai és szertartási kapcsolatrendszere működik, a közös nyelv kényelmes lehetőség,... amíg a nemzet erős volt és megosztatlan, a saját nyelv uralkodott más nyelvek és dialektusok fölött. Foglyok, adoptált személyek, és befogadott törzsek gyorsan elsajátították az 1790 és 1864 közötti időszakban.”³⁷

Az 1860-as évektől az amerikai katonasággal kialakult konfrontációban kezdett a hatalmi súlypont a saját nemzetben belül áttolódni a főnökök kezéből a katonatársaságok vezetőinek kezébe. Az egyik katonatársaság, amelyet „Kutya Katonának” (Hótame'taneo) neveztek, különösen nagy jelentőségre tett szert. Az egyes saját csoportok fiatal, militáns elemei mind velük táboroztak, sőt a lakoták (szíúk) oglala és szicsangu törzseinek harciasabb csoportjait is magukhoz csábították. A két etnikum keveredése olyan mértékű volt, hogy a többi saját csoport „sajenn-sziúknak” nevezte őket, míg kifele mint Kutya Katonák határozták meg magukat. Ez az elszűsödött nemzetrészt, hibrid eredetű és kétnyelvűsége ellenére, önálló nemzeti létet élt: definiálta területe határait (a Republican- és Smoky Hills-folyók környékét), politikai és katonai téren egységesen lépett fel – a saját nemzet többi részétől függetlenül, sőt, kishíján azokkal szemben, és önálló szertartási rendet alakított ki. Egy erőteljes, katonai jellegű törzsi nemzet egy évtized alatti kialakulásának lehettek volna szemtanúi a múlt században, ám a folyamat beteljesedését a Kutya Katona falu elleni 1869-es amerikai lovassági támadás keresztülhúzta. A csatában jelentős, és nagy tekintélyű harci társasági vezetők estek el, a nemzet „állampolgárai” pedig visszamenekültek korábbi törzseikhez, illetve csoportjaikhoz.

Itt tulajdonképpen véget ér Moore „törzsi nemzet” fogalmának kifejtése. Nem próbáltam meg a honfoglalás előtti, illetve honfoglalás kori magyar etnikum, avagy szemiotikai etnosz beleerőltetését a „törzsi nemzet” kategóriájába. Mint a bevezető mondatokban megfogalmaztam, céлом a figyelem felhívása és a rögzült vélemények

³⁵ Moore, John H. (1987): 12-13.

³⁶ Moore, John H. (1987): 13.

³⁷ Moore, John H. (1987): 14.

lehetséges újragondolása, újragondoltatása volt. A népvándorláskor avatott szakértőire bízom annak megítélését, valóban feloldhatóak-e a magyar őstörténet bizonyos anomáliái a törzsi nemzet fogalmának, és e fogalommal együtt járó ismérveknek az alkalmazásával.

IRODALOM

Anderson, Robert

1958 „Notes on Northern Cheyenne corn ceremonialism.” *The Masterkey* 32:2 57-63.

Bartha Antal

1987 A magyar honalapítás. Budapest.

1988 A magyar nép őstörténete. Budapest.

Berthrong, Donald J.

1963 *The Southern Cheyennes*. Norman.

Buechel, Eugene

1970 *A dictionary of the Teton Dakota Sioux language*. Pine Ridge, SD.

Eliade, Mircea

1964 *Shamanism*. New York.

1988 *Shamanism*. London.

Emerson, Rupert

1960 *From empire to nation*. Boston.

Fodor István

1975 *Verecke híres útján...* Budapest.

1985 „Archaeology of the fourth and fifth Congress of Finno-Ugrists.” *Acta Arch.* 37. 191-205.

Fried, Morton H.

1975 *The notion of tribe*. London.

Goddard, Ives

1978 „The Sutaio dialect of Cheyenne: A discussion of the evidence.” *Papers of the Ninth Algonquian Conference*. 60-80. Ottawa.

Grinnell, George B.

1915 *The Fighting Cheyennes*. Cambridge.

1926 *By Cheyenne Campfires*. Cambridge.

Haines, Frances

1938 „The northward spread of horses among the Plains Indians.” *American Anthropologist*, 40. 429-30.

Holder, Preston

1970 *The hoe and horse on the Plains*. Lincoln.

Hóman Bálint – Szekfű Gyula

1939 *Magyar történet, I.* Budapest.

Hyde, George

1951 *The Pawnee Indians*. Denver.

1967 *The life of George Bent*. Norman.

1973 *The Pawnee Indians*. Norman.

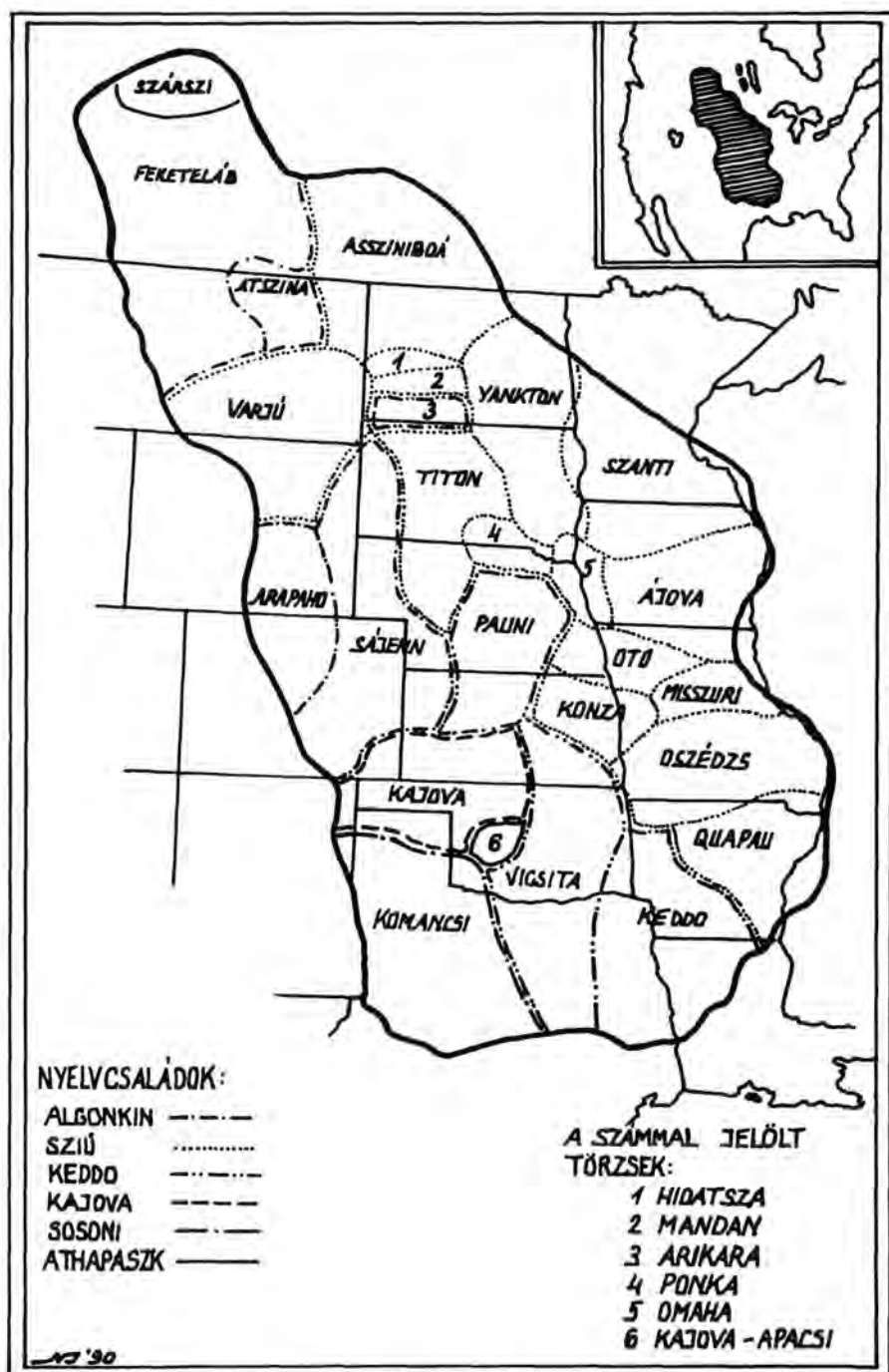
Kristó Gyula

1980 *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest.

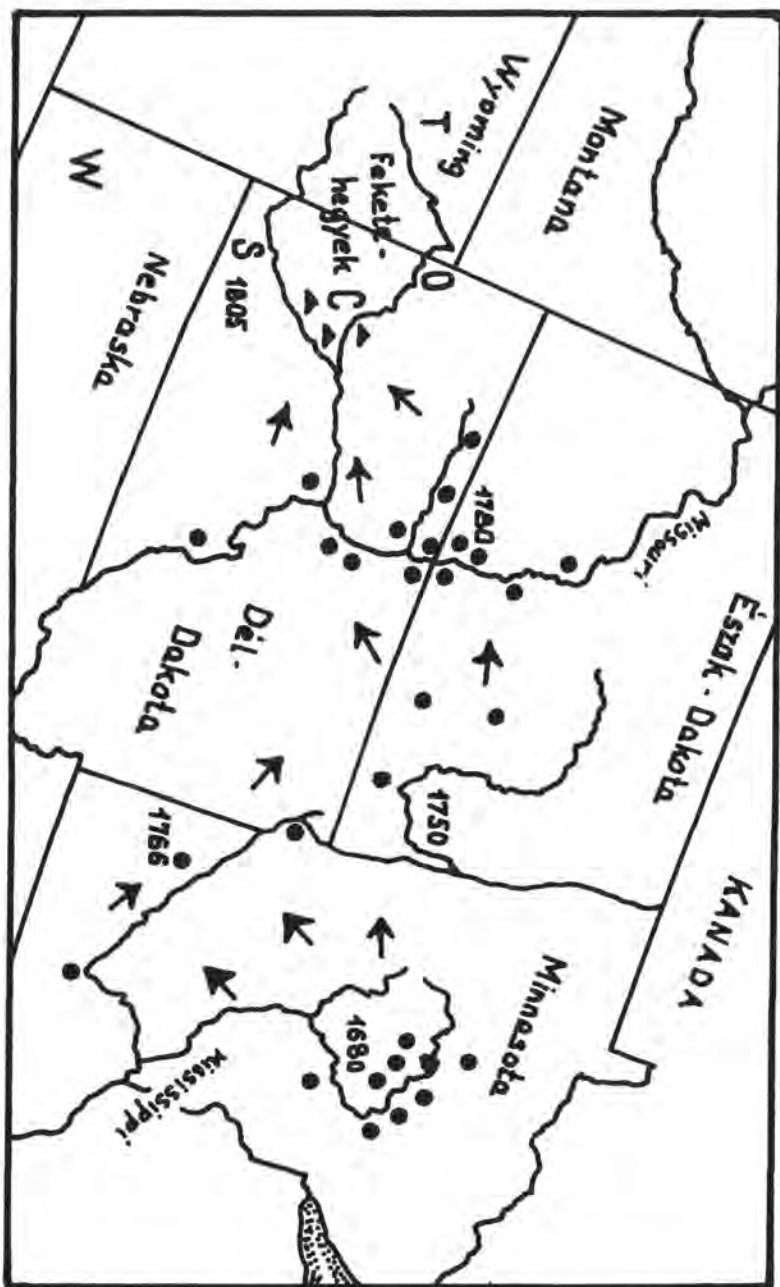
Ligeti Lajos (szerk.)

1943 *A magyarság őstörténete*. Budapest.

- Ligeti Lajos*
1986 A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtti és az Árpád-korban. Budapest.
- Mészöly Gedeon*
1929 „Mióta lovas nép a magyar?” *Népünk és Nyelvünk*, 205-214.
- Moore, John H.*
1987 *The Cheyenne nation. A social and demographic history.* Lincoln.
- Nagy Imre*
Indiánok, az észak-amerikai Nagy Síkság harcosai. Budapest, é. n. (1985)
- Powell, Peter J.*
1969 *Sweet Medicine.* (2 kötet) Norman.
1979 *Sweet Medicine.* Norman.
1981 *People of the Sacred Mountain.* (2 kötet) New York.
- Powers, William K.*
1977 *Oglala religion.* Lincoln.
- Róna-Tas András*
1989 „Nép és nemzet”, *Valóság* 32:6:1-13.
- Taylor, Colin*
1975 *The warriors of the Plains.* London.
- Tőkei Ferenc (szerk.)*
1983 *Nomád társadalmak és államalakulatok.* Budapest.
- Vékony Gábor*
1983 „A gyepű szerepe az etnikai és politikai átalakulásokban.”
In: *Nomád társadalmak és államalakulatok.* Budapest, 1983. (szerk.: Tőkei Ferenc)
- Zichy István*
1923 „A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig”.
Magyar Nyelvtudományi Közlemények, I: 5.
1931 „Mióta lovas nép a magyar?”, *Magyar Nyelv*, 27. 12-19.

1. számú térkép: Az észak-amerikai Nagy Síkság indián törzseinek elhelyezkedése 1850 körül.

2. számú térkép: A sájenn nép vándorlásai 1680-1805 között. Fekete pöttyök jelzik a sájenn falvak helyeit. 1805-ban a Fekete Hegyek (Black Hills) környékén a következő betűk jelzik a törzs csoportjait: T = Tatoimana, O = Omisszisz, C = Sájenn, S = Szutaio, W = Wotapio (Moore nyomán).

SOME QUESTIONS OF ANCIENT HUNGARIAN HISTORY – UNCONVENTIONAL ANALOGIES

Imre Nagy

The author – who is studying Native North American art and history – tries to throw new lights on two questions of the history of ancient Hungarians. The first problem is: how many years were needed for a pedestrian people, living in a forested area to become equestrian nomads out on the Steppe-zone? The second question is: should we consider the ancient Hungarians as a „nation” at the time of the Hungarian Conquest?

According to his goal, the author raises new answers for these questions, and selects his analogies from the North American continent, where the buffalo hunting, equestrian Plains Indian people provided good, and never used parallels for these problems. In this effort, the author was guided by the excellent work of the American anthropologist, John H. Moore: *The Cheyenne Nation, A Social and Demographic History* (University of Nebraska Press, Lincoln and London. 1987). Accepting Moore's evolutionary theory, and his selection of the Cheyenne Indian nation as case study, the author first gives a short ethnohistorical outline of the Great Plains area, then a brief sketch of the migration of the Cheyennes to the Black Hills region in present South Dakota. Then he analyses that the evolution from pedestrian hunters to equestrian, bison-hunting nomads went through in the case of the Cheyennes within less than three generations, while in the case of the Lakotas, it was scarcely more than two generations. This means, that the usual amount of 150-200 years of time for an evolution like that, might be too long, and exaggerated.

Answering the second question, the author first enumerates the insufficient definitions of Hungarian scholars for the political formation of the ancient Hungarians at the time of the Conquest. Then he describes in detail Moore's definition of „tribal nation”. According to the opinion of the present author, with the use of this term, some of the unsolved problems of ancient Hungarian political history should be revised, and after that, new conclusions might be formed.

Несколько вопросов венгерской праистории -
непривычные аналогии
Надь Иуре

Целью работы автор поставил новую интерпретацию двух вопросов по праистории венгров до и во время эпохи обретения родины. Основаниями послужили аналогии, непривычные в этой отрасли науки. Вместо обычных параллелей с евразийской степной полосой в качестве аналогии автор использует индейские племена северо-американской Большой равнины. Эти индейцы были кочевниками и охотниками на бизонов. Особенный акцент делается на племени шайеннов из языковой семьи алгонкинов. Вопросы для новой интерпретации следующие: 1. Сколько времени необходимо для превращения народа лесных охотников в кочевников-всадников? 2. Можно ли считать венгров-обретателей родины "нацией"?

Отвечая на первый вопрос автор дает короткий обзор о "переселении народов" индейских племен северо-американской Большой равнины, и принимая во внимание срок, потребовавшийся для превращения шайеннов и лакотов в кочевников-всадников (два-три поколения), считает, что ранее историки преувеличивали это время. Эти специалисты считали, что для превращения лесного народа в кочевников требуется во всяком случае больше времени, чем 150-200 лет.

В постановке второго вопроса опорной точкой и поддержкой явилась книга : John H. Moore The Cheyenne Nation: A Social and Demographic History /University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1987/.

Исследовательская методика Мура, а также его определение "племенной нации" по мнению автора дают возможность к переоценке венгров-обретателей родины, как племенной нации. По новому интерпретируя проблематичные вопросы венгерской праистории у нас открывается возможность разрешения дальнейших вопросов.